

بایسته‌های خدمتگزاری به خلق خدا

با این دیدگاه آنچه مهم است الهی بودن خدمت است به حجم و گستره آن، لذا گاهی یک نگاه می‌تواند عبادت شمرده شود. امام سجاد (ع) فرمود: «نظر المؤمن فی وجه اخیه المؤمن للمودة و المحبة عبادة»؛ (۳) نگاه مؤمن به صورت برادر مؤمنش از روی دوستی و محبت عبادت است.» و آنگاه که به رسول خدا گفتند: دو مرد بنی اسرائیلی هستند یکی نماز واجب را می‌خواند و سپس می‌نشیند و خوبی‌ها را به مردم یاد می‌دهد و دیگری روز را روزه می‌گیرد و شب را عبادت می‌کند، رسول خدا فرمود: برتری اولی بر دومی مثل برتری من بر کمترین شماست. (۴) در این سخن رسول خدا ارزش خدمت دینی و معنوی را بسیار فراتر از عبادت صرف می‌داند. قرآن کریم بارها خدمت ریاکارانه را نکوهش می‌کند و بر خدمت الهی، موخّذانه و خالصانه تأکید می‌ورزد.

«والَّذین ینفقون اموالهم رثاء الناس و لا یؤمنون بالله و لا بالیوم الآخر...»؛ (۵) و کسانی که اموالشان را برای نشان دادن به مردم انفاق می‌کنند و به خدا و روز پسین ایمان نمی‌آورند.»

مثال آنچه در این زندگی دنیا مصرف (انفاق) می‌کنند، مانند مثال پادی است که در آن سوزندگی است که بر کشتزار گروهی که بر خودشان ستم کرده‌اند بوزد و آن را نابود سازد و خدا به آنان ستم نکرده و لیکن برخود ستم کرده‌اند. (۶) بر این اساس هرچند ممکن است کارگزاری تمام عمر خود را هم به مردم خدمت کند، اما چون انگیزه الهی در کارش نبوده، گویی به کشتزاری که یک عمر برایش صرف کرده، آتش انداخته و همه را خود از بین برده است.

تفسیر این آیه را در این کلام امام زین العابدین (ع) بجویم که فرمود: حق صدقه و زکاتی که می‌دهی این است که بدانی آن (پس اندازی نزد پروردگارت) و امانتی است که شامه ندی خواهد. (۷)

۲) بی چشم داشت بودن
وقتی کارگزاران اسلامی هدفشان از خدمت کسب رضایت الهی باشد، مسلّم است که از مردم انتظاری نخواهند داشت. سراج به آیات قرآن کریم نشان می‌دهد هیچ کدام از پیامبران در مقابل خدمات گسترده دینی و معنوی خود اجری از کسی نخواسته‌اند و تنها چشم ناکف آنان از خدا بوده است. تنها از رسول اکرم (ص) در آیه قرآن اجر نتوانستن نقل شده است. (۸) مانند: «لَا اسْأَلُکُمْ عَلَیْهِ اِیْشْرًا اَنْ هُوَ التَّذْکِیْرُ لِلْعَالَمِیْنَ». (۹)

خطر باشد، از خدمت چشم می‌پوشند و همه چیز را فدای بقای قدرت می‌کنند، این نوع خدمت همواره در لایه رویی و امور دنیایی متوقف می‌شود و چون نوعی ریاکاری است به لایه‌های زیرین تعاملات اجتماعی و نیز لایه‌های ادبی (اسرار سه نوری و دینی) نفوذ نمی‌کند، اما در اندیشه قرآنی خدمت با انگیزه الهی و خالصانه صورت می‌گیرد «ای رسول! تو یک است که اکثر نعمت به قرآن ایمان قیامت جان خود را از خدمت جزو و تأسف بر آنان هلاک سازی»؛ (۱۰) و «هدانا رسولی از جنس شما برای هدایت خلق آمده که از خدمت محبت و نوع پروری، فقر و پریشانی و جهل و فلاکت شما را بر او سختم می‌آید و بر اساس نعمت و شکر شما بسیار حریص و ناسب است به مؤمنان و رسوله و پیغمبران است». (۱۱)

مقدمه
قرآن کریم و ائمه معصومان برای خدمت شایسته به بتکان خدا، شرایط و بایدهایی را در نظر گرفته‌اند که عمل به آنها توسط کارگزاران نظام اسلامی و مردم خدمتگزار، می‌تواند به خدمتی شایسته و مطلوب الهی و خدمتی کارآمد در امور حل مشکلات بنامه اسلامی بینجامد.

انگیزه خدمتگزاران
۱) بافت خالصانه، نه سودمدارانه
خدمتگزاری از توسیه‌های هر نظام اداری به کارکنانی است. با این تفاوت که اکثر نظامها از خدمتگزاری اهدافی سودمدارانه در مسیر سائق و قدرت خود دارند و خدمت ابزار استعمار دین است. بنابراین هرگاه متفاح حاکمان در

قدرت طلب نبودن و شایسته سالاری در

خدمتگزاری

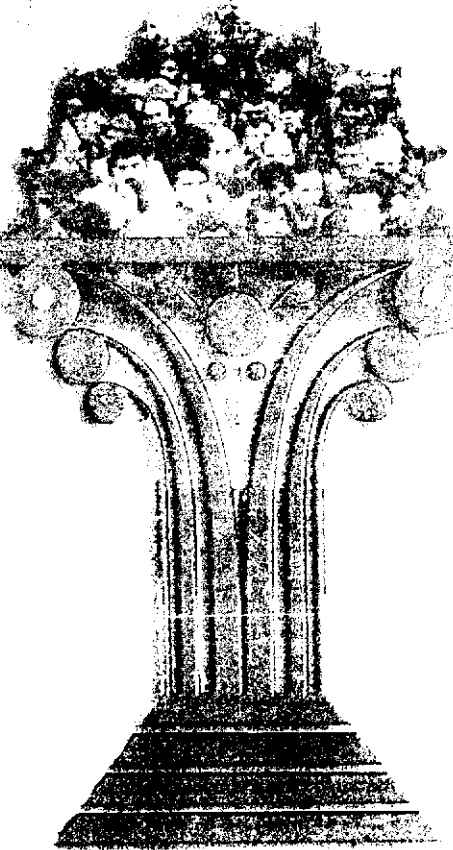
اگر انگیزه از حکومت، مدیریت و کارگزاری الهی باشد، مسابقه و پیشمی گرفتن در کسب مقامها هم برای کسب محبوبیت الهی بیشتر و مغفرت الهی خواهد بود. «و خدا و فرستاده را اطاعت کنید باشد که شما مشمول رحمت شوید و بر همدیگر پیشمی بگیریید به سوی آموزش از پروردگارتان و بهشتی که پهنه آن آسمانها و زمین است.»^(۱۰) بنابراین هدف کارگزاران کسب رضای الهی از طریق خدمت است پس اگر کسی را بشناسد که بهتر از آنها بتواند خدمت رسانی کند، باید این مقام را به او بسپارد. رسول خدا فرمود: «هر کس عهده دار فردی از مسلمانان شود در حالی که می داند از او سزاوارتر و آگاه تر به قرآن و نسبت پیاپی است، این کار را به او نسپارد، به یقین به خدا و رسول خیانت کرده است.»^(۱۱)

این سخن از مقام معظم رهبری هم قابل توجه است: خصوصیت دیگر هم مخصوص من و شماست، یعنی مایی که به خاطر مسئولیت همامان حوزه اقتداری داریم، چه کوچک چه بزرگ، این مضمون آیه ای است که تلاوت کردم، «تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علواً في الأرض و لا فساداً؛ دنبال استعلا و سلطه جویی و برتری جویی بر مردم نباشیم. این کار سخت است، اما ممکن و لازم است، سلطه جویی آفتی است که قدرت مداران عالم را همیشه تهدید کرده و بسیاری را لغزنده است. ما که قوی تر از آنها نیستیم، باید مواظب و مراقب باشیم تا نلغزیم. از امیر المؤمنین (ع) نقل شده است که فرمود: این آیه اصلاً برای قدرت مندان و ولات و مستولان است. از رؤسای سطح بالا گرفته تا مدیریت های میانی و تا هر کجا که حوزه اقتداری وجود دارد. بعضی تصور می کنند قدرت یا ثروت ذاتاً شر است، در حالی که این طور نیست... ما از این قدرت چگونه استفاده می کنیم اگر استفاده خوب کردیم، خیر است. اگر در خدمت مردم قرار دادیم، خیر است. اگر در خدمت ترویج اخلاق و معنویت و صلاح و رستگاری انسانها قرار دادیم، خیر است.»^(۱۲)

ب: باید های خدمتگزاری در عمل

۱- سرعت در خدمتگزاری

تفسیر دقیق آیه «سارعوا الی مغفرة من ربکم»^(۱۳) را باید در کلام رسول خدا جست و جو کرد و به عنوان یکی از مصادیق مهم سرعت در غفران به تسریع خدمت رسانی کارگزاران اشاره نمود. رسول خدا می فرمود: از سکوت و بی توجهی اهانت آمیز بپرهیزید. به اینکه یکی از

شما فرمانده یا کارگزاری باشد، آنگاه زنان بی شوهر، یتیم و مسکین به شما مراجعه کنند و بگویند منتظر باش تا رسیدگی کنم و آنها را به ذلت و خواری واگذارید و خواسته شان را انجام ندهید و حتی چیزی هم نگویند که بروند و سپس فردی پولدار و با موقعیت بیاید، بلافاصله او را در کنار خود بنشانید و از درخواستش بپرسید و بی درنگ دستور رسیدگی دهید»^(۱۴) این حدیث علاوه بر تأکید بر اصل سرعت در خیر، به تبعیض قائل نشدن در سرعت در خدمت رسانی هم تأکید فراوان دارد. دستور امام علی (ع) هم به کارگزارانش همین بود «ومنھا اصدار حاجات الناس یوم ورودھا علیک...»^(۱۵) از آنها (وظایف مخصوص زمامداران) برطرف کردن نیازهای مردم در روز ورودش به تو است.»

۲) توجه به آسیب پذیرها

خداوند توجه به ضعفا و مستمندان و درماندگان را به طور جدی در آیات الهی نشان داده است، مانند «والذین استجابوا لربهم و اقاموا الصلاة و امرهم شوری بینهم و مما رزقناهم ینفقون»^(۱۷) و «ان الذین یأکلون اموال الیتامی ظلماً انما یأکلون فی بطونهم ناراً و ینصلون سعیراً»^(۱۸) در حقیقت کسانی که اموال یتیمان را به ستم می خورند جز این نیست که آتش در درونشان می خورند و به زودی در شعله فروزان در آیند» و «و ات ذاالقربی حقّه

والمسکین و ابن السبیل...»^(۱۶) ترجمان این آیات را در بعد حکومتی آن در این سخن رسول (ص) می شنویم: «ابسلغونی حاجة من لا یتسطیع ابلاغ حاجته... نیاز کسی را که خودش نمی تواند، به من برسانید. کسی که نیاز حاجتمندی را که ناتوان است، به حاکمی رساند، خدا او را روز قیامت بر صراطی ثابت قدم نماید.»^(۱۹) امام علی (ع) هم می فرمود: از یتیمان خردسال و یرقان سالخورده که راه پاره ای ندارند و دست نیاز بر نمی دارند، پیوسته دلجویی کن که مسئولیتی سنگین بر دوش زمامداران است، گرچه حق تماشش سنگین است، اما خدا آن را بر مردمی آسان می کند که آخرت می طلبند، نفس را به شکیبایی وا می دارند و به وعده های پروردگار اطمینان دارند. پس بخشی از وقت خود را به کسانی اختصاص بده که به تو نیاز دارند تا شخصاً به امور آنان رسیدگی کنی و در مجلس عمومی با آنان بنشین و در برابر خدایی که تو را آفریده، قسوتن باش و سربازان و یاران و نگهبانان خود را از سر راهشان دور کن تا سخنگوی آنان بدون اضطراب در سخن گفتن با تو گفت و گو کند.»^(۲۱)

۳) شکیبایی در مسیر خدمتگزاری

رسول اکرم (ص) که عظیم ترین خدمات مادی و معنوی را برای مسلمانان به ثمر رساند در آیات فراوانی دعوت به صبر در مسیر مذکور شده است. حضرت به خاطر تحمل تکذیب مخالفان،^(۲۲) دعوت به صبر می شد و تحمل وی در برابر تبعید و اخراج از مکه،^(۲۳) نسبت سحر و دیوانگی،^(۲۴) گمراه خواندن و فریب خوردن،^(۲۵) شاعر داشتن،^(۲۶) و... در دهها آیه مورد تأکید قرار گرفته است. امام علی (ع) در پرتو همین آیات و سیره عملی رسول خدا می فرمود: «انصقوا الناس من انفسکم و اصبروا لحوالجهم فانکم خزائن الرعیة و وکلاء الامة»^(۲۷) در روابط خود با مردم انصاف داشته باشید و در برآوردن نیازهایشان شکیبیا باشید. همانا شما خزانه داران مردم و نمایندگان ملت هستید.» و امام سجاد (ع) هم هرگاه نیازمندی نزدش می رسید می فرمود: «افریق بر کسی که بار مرا به آخرت حمل می کند.»^(۲۸)

۴) محبت و تواضع به مردم

آیات قرآن سیمایی مهربان، متواضع و با محبت از رسول خدا (ص) ترسیم می کنند. در یک جا او را به طرد نکردن مؤمن فقیر فرا می خواند،^(۲۹) دعوت به تحقیر نکردن یتیم می کند،^(۳۰) از او می خواهد نیازمند را نراند،^(۳۱) در

سایه رحمت الهی مهربان است،^(۳۳) یا مؤمن گنجهکار برخورد شایسته داشته باشد،^(۳۳) مردم را ملاحظه می‌کند،^(۳۴) و... خداوند از رسول اکرم می‌خواهد بال (عظوفت و فروتنی) خود را برای مؤمنان پیرو فرود آورد.^(۳۵) خفض جناح نشانه تواضع است و باید رابطه پیشوایان با امت متواضعانه باشد.^(۳۶) امام علی (ع) از مالک اشتر بال گستری، فروتنی و نرمخویی با مردم را می‌خواهد.^(۳۷)

در آیه‌ای دیگر رهبری مهربانانه پیامبر با مردم را ناشی از رحمت الهی می‌داند «فبما رحمة من الله لنت لهم و لو كنت فظاً غليظ القلب لانفضوا من حولك»^(۳۸) از نگاه قرآن این محبت البته دو طرفه‌ای است. آموزه‌های علوی نشان می‌دهد که اساس رابطه کارگزار با مردم باید همین محبت الهی باشد، لذا حتی اگر ناتوان از خدمت هم شد، باید رحمت و عطفوت را از وی دریغ نکند. «رحمت به مردم را در دل خود جای بده و به آنها احسان و نیکی کن...» و «وقتی از کمک به ضعیفان بازماندی، مهر و محبت تو آنان را فراگیر شود».^(۳۹)

۵) امانتداری در خدمت

از شرایط مهم قرار گرفتن در مقام کارگزاری و خدمتگزاری، رعایت امانتداری است و کارگزار باید به عنوان یک امانت به قدرتی که به او سپرده شده نگاه کند و از آن فقط برای خدمت سود برد. از این روی حضرت یوسف وقتی می‌خواهد خود را برای خزانه داری معرفی کند، می‌گوید:

«اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم؛ مرا بر منابع این سرزمین بگمار که نگهبانی دانایم».^(۴۰) و این در حالی بود که قبل از آن سلطان مصر به وی گفته بود تو امروز نزد ما جایگاه داری و در دستکار و امین هستی.^(۴۱) گر چنین دیدگاهی بین حاکمان و کارگزاران جریان پیدا کند و به قدرت به عنوان ابزار خدمت بنگرند هرگز از آن به نفع نزدیکان سود استفاده نخواهد کرد. امام علی (ع) می‌فرمود: «زادمان، خویش و نزدیکانی دارند که خود خواجه و چپاولگر و در معاملات بی امانتند ریاضت دست کاریشان را با سیریدن اسباب از بخشکان و بی‌توجهی تمام زمین واگذار مکن و چنان رفتار کن که قرارشانی به سودشان نیست، نشود که به مردم خسور رسانند»^(۴۲) و می‌فرمود: «بسیار هموزم در دستانت آنچه را برای خود و خانواده ات می‌بندی، دوست، بداور».^(۴۳) و از کارگزارش می‌خواست به همگان یکسان نگاه کند تا بزرگان در آنان طمع نکنند و نتوانان از اجرای عدالت ناامید نشوند.^(۴۴) در همین فضای

فکری است که کارگزاران امکانات بیت المال را هم به عنوان ابزار اختصاصی خدمت خواهند نگرست و معنای واقعی استفاده اختصاصی ممنوع را با جان و دل خواهد فهمید. امام علی (ع) چه زیبا فرمود: «نوک قلمهائتان را نازک کنید، از زیاده نوشتن پرهیزید زیرا اموال مسلمانان قبول ضرر نمی‌کند».^(۴۵)

۶) خدمت با کیفیت برتر

آنچه باعث شد اهل بیت (ع) به «مقام نیکوکاران» برسند، اتفاق و بخشش از بهترین چیزها بود. آنان با اینکه روزه بودند ضروری‌ترین مواد حیاتی یعنی غذایشان را به فقیر و اسیر و یتیم دادند.^(۴۶) به عنوان نمونه دیگر امام حسین (ع) می‌فرمود: چون من شکر دوست دارم، از آن هم اتفاق می‌کنم و خدا فرموده است «لن تتالوا البرّ حتی تنفقوا مما تحبون»^(۴۷) هرگز به مقام نیکوکاران نمی‌رسید مگر از آنچه دوست دارید اتفاق کنید»^(۴۸) بنابراین حاکمان و کارکنان نظام اسلامی باید بالاترین توان خود را به کارگیرند و بهترین نوع خدمت را به مردم تقدیم کنند تا مصداق (اتفاق کنندگان از دوست داشتنی‌ترین‌ها) شوند.

۷) منت گذاشتن بر مردم

اگر مقام خدمتگزاری نعمتی الهی برای فرصت خدمت و کسب قرب الهی شده دیگر منت گذاشتن بر مردم معنایی ندارد و آن که به خاطر خدمات مدیریتی و خود به مردم منت می‌گذارد عملاً نشان می‌دهد که خدمات او برای کسی جز خدا بوده است و روشن می‌شود که تمام آنچه انجام داده از بین رفته و چیزی برای آخرت ذخیره نشده است.^(۴۹) امام خمینی (ره) می‌فرمود: «این طبقه هستند که به ما الآن منت دارند و از اول منت داشتند. همین‌ها بودند که هیچ توقعی هم ندارند... ما را اینها آورده‌اند و وکیل کرده‌اند... ما باید ولی نعمت خودمان را از آن قدرهائی کنیم و خدمت کنیم».^(۵۰) رهبر انقلاب هم معتقد است: «مسئولان باید کار را با دل مسوزی برای مردم انجام بدهند باید بدون منت انجام بدهند و مراجع خرد و احترام و تکریم کنند، آنها را تحقیر نکنند، بر آنها منت نگذارند».^(۵۱) از امام سجاد (ع) روایت شده است که فرمود: «بسه خاطر صدقه بزرگی منت نگذار، زیرا قدری به مسوز خرد برداشته‌ای اگر منت بگذاری، در امان نیستی که روح صدقه گیرنده را از رده و خود را متیوب کرده‌ای، زیرا این کار تو نشانه آن است که صدقه را به خاطر خود نداده‌ای و گرفته‌ای که کسی منت نمی‌گذاشتی».^(۵۲)

۲۵۹۸

پی‌نوشتها:

۱. سوره کهف، آیه ۶
۲. سوره توبه، آیه ۲۸
۳. تحف العقول، ص ۲۸۲
۴. میزان الحکمه، ج ۱۳۸۳
۵. سوره نساء، آیه ۲۸ و سوره توبه، آیه ۵۵۳
۶. سوره آل عمران، آیه ۱۱۷
۷. تحف العقول، ص ۲۵۹
۸. سوره انعام، آیه ۹۰، سوره یوسف، آیه ۱۰۴، سوره مومنون، آیه ۷۲، سوره فرقان، آیه ۵۷، سوره نساء، آیه ۴۷، سوره قلم، آیه ۴۶
۹. سوره انعام، آیه ۹۰
۱۰. سوره آل عمران، آیه ۱۳۲ - ۱۳۳
۱۱. مکاتیب الرسول، ج ۲، ص ۶۲۵ بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۳۳۵
۱۲. بیانات رهبر انقلاب در دیدار با مسئولان نظام، ۱۳۸۲/۵/۱۵
۱۳. سوره آل عمران، آیه ۱۳۳
۱۴. کنز العمال، ج ۶، ص ۳۹، ج ۳۷۰۵
۱۵. نهج البلاغه، نامه ۵۳
۱۶. رک به: تفسیر سراجی، ج ۵، ص ۱۷، المنیر، ج ۵، ص ۱۲۸، کبیر فخر، ج ۲۷، ص ۱۷۷، نمونه ج ۲، ص ۴۶۴، الجدید، ج ۲، ص ۲۵۵، نمونه، ج ۶، ص ۵ کشف الاسرار، ج ۶، ص ۴۷۹، و ج ۵، ص ۶۸۰
۱۷. سوره شوری، آیه ۲۸
۱۸. سوره نساء، آیه ۱۰
۱۹. سوره اسراء، آیه ۲۶
۲۰. بحار الانوار، ج ۳، ص ۳۸۴
۲۱. نهج البلاغه، نامه ۵۳
۲۲. سوره انعام، آیه ۲۵
۲۳. سوره محمد، آیه ۱۲
۲۴. سوره ذاریات، آیه ۵۲
۲۵. سوره نجه، آیه ۲
۲۶. سوره النحافه، آیه ۴۱
۲۷. نهج البلاغه، نامه ۵۱
۲۸. بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۹۸
۲۹. سوره انعام، آیه ۵۲
۳۰. سوره ضحی، آیه ۹
۳۱. سوره ضحی، آیه ۱۰
۳۲. سوره آل عمران، آیه ۱۳۰
۳۳. سوره انعام، آیه ۵۴
۳۴. سوره احزاب، آیه ۳۷
۳۵. سوره شعراء، آیه ۲۱۵
۳۶. سیره پیامبران در قرآن، آیت الله جوادی آملی، ج ۷، ص ۱۲۳
۳۷. نهج البلاغه، نامه ۲۷
۳۸. سوره آل عمران، آیه ۱۵۶ و رک به: سیره رسول اکرم در قرآن، ج ۸، ص ۲۸۸، و سوره احزاب، آیه ۴۳، سوره کهف، آیه ۶، سوره فاطر، آیه ۸
۳۹. غرر الحکم
۴۰. سوره یوسف، آیه ۵۵
۴۱. همان، آیه ۵۴
۴۲. نهج البلاغه، نامه ۵۳
۴۳. بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۲۷
۴۴. نهج البلاغه، نامه ۲۷
۴۵. بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۶
۴۶. سوره نسان، آیه ۹
۴۷. سوره آل عمران، آیه ۹۷
۴۸. تفسیر کنز الدقیق، ج ۳، ص ۱۵۹، و سوره بقره، آیه ۲۶۷
۴۹. سوره بقره، آیه ۱۶۲ - ۱۶۳
۵۰. ص ۱۶، امام، ج ۱۶، ص ۲۵
۵۱. دیدار رهبری با مردم، ۱۳۷۸/۱۰/۱۶، رک به: کافی، ج ۱، ص ۲۹۶، حدیثی از امام جواد (ع)
۵۲. تحف العقول، ص ۲۵۹